

ЕДНО НЕОФИЦИАЛНО ТЪЛКУВАНЕ

Мария Костова

Всеки път, когато прочитам отново даден латински текст, установявам, че той разкрива все нови и нови смисли, които са останали скрити при предишния ми прочит. Така се получи с един много известен пасаж от шеста песен на Вергилиевата “Енеида”.

Става дума за стиховете от 847 до 853 вкл. Те съдържат пророчеството на Анхиз, с чиято сянка Еней се среща на път за Италия, слизайки в пределите на подземното царство. Анхиз показва бъдещето, което очаква неговия син, определен от боговете за основател на вечния град.

Vergilii Aeneis, VI,847 – 853

excudent alii spirantia mollius aera –
credo equidem – vivos ducent de marmore voltus;
orabunt causas melius, caelique meatus
describent radio et surgentia sidera dicent:
tu regere imperio populos Romane memento –
hae tibi erunt artes – pacique imponere morem,
parcere subiectis et debellare superbos.

Българският превод на тези стихове принадлежи на Георги Батаклиев и аз го възприемам като едно официално тълкуване. Той е следният:

Другите нека извличат из бронза дихания меки,
вярвам, те живи лица ще извайват от твърдия мрамор,
по-добри тъжби ще водят, небесните пътища точно
ще изчисляват с пергела, предсказвайки звездния изгрев.
Чадо на Рим, теб се пада народите да управляваш!
Твое изкуство ще бъде закони за мир да налагаш
и да шадиш покорни, надменните да усмиряваш!

(Батаклиев, 1980: 250)

Анхиз разказва в какво съдбата е определила да бъдат по-добри гърците и в какво да бъдат по-добри римляните. Първите

четири стиха са посветени на гърците. Фразата orabunt causas melius в третия стих, която е преведена от Батаклиев “*по-добри тѣжби ще водят*”, ме заинтригува. Въпреки че *causa* се среща доста често като правен термин и въпреки че на много места в художествената римска литература ми се струва вплетен някакъв правен смисъл, в тази фраза съм сигурна, че Вергилий не е използвал *causa* с юридическото ѝ значение. Още повече че *causa* в този смисъл се употребява или с глагола *dicere*, или с *agere*. Разполагам и с един коментар на това място, направен от двама италиански автори, според които тук става дума за *il primato nell'eloquenza* на гърците (Rostagni – Ciaffi, 1968: 359). Трудно ми е да се съглася изцяло и с италианците, въпреки че *orare* се свързва с *orator*. Мисля, че Вергилий е използвал думата *causa* с нейното философско значение и точният превод според мене трябва да е “*по-добре ще разискват причините (за нещата)*”, защото ми изглежда съмнително Вергилий да споменава за пластичните изкуства и астрономията, а да пропусне такова отличително нещо при гърците като техните постижения във философията, и то в момент, когато гръцката философия има особено голямо влияние върху римското общество. Така че интерпретирането “*по-добри тѣжби ще водят*” смятам за неиздържано.

По отношение на тълкуването и превода на последните два стиха, които вече се отнасят за римляните, бих искала да коментирам по-специализирано. У Батаклиев изразът “pacique imponere morem” е преведен “*закони за мир да налагаш*”. Преводът тук, разбира се, е съвършено коректен, съобразен с поетическия ритъм, но е възможно да не е толкова общ и донякъде двусмислен. Защото, какво означава “да налагаш закони за мир”? Ако се избегне императивността при глагола *imponere* като “налагам” и се предаде на български с някое друго негово значение – “поставям, нагласям” например, ще се получи така, сякаш Вергилий е искал да каже: “*Твое изкуство ще бъде, римлянино, да гласиш правила, да създаваш норми за мир*”. Италианският превод на този стих на Rostagni – Ciaffi е “*questa sara la tua arte – dettar giuste norme alla pace*”. У друг италиански автор преводът е: “*queste saranno tue arti – dare le leggi alla pace*” (Terzaghi, 1960: 154). След това може

да се разсъждава за мира. Какво е могъл да има предвид поетът под “закони за мир”? Няма съмнение, че става дума за така желания ред и мир, който се установява при Август след гражданските войни. При това положение може да се разсъждава в резултат на какво се установява този мир. Когато Вергилий пише Енеида, по инициатива и под ръководството на Август се извършва значителна законодателна реформа. Достатъчно известни са Юлиевите закони срещу корупцията, за прехраната на населението и цените, брачното законодателство и много други. Например установяват се строги правила в събирането на преките данаци. Подготвя се въвеждането на т.нар. служебен когнитивен процес, при който съдопроизводството минава изцяло в ръцете на държавата. Вергилий няма как да не е имал предвид всички тези законодателни промени, довели до установяването на мира. Но възможно е и друго тълкуване. Правото, респективно законът е средството, което трябва да води до мирно разрешаване на всякакви спорове. Така че Вергилий може да е искал да каже и това, че съдбата е определила римляните за по-добри в правото, имайки предвид не само Августовата законодателна дейност. Подобни разсъждения прави и Terzaghi. Следователно само с промяната в значението на *imponere* в този стих, т.е. от “налагам закони” в “глася закони” смисловият акцент се пренася от нещо като властничество към нещо като правотворчеството. За мене тази разлика е значителна.

Последният стих *parcere subiectis, debellare superbos* е преведен от Батаклиев “*да щадии покорните, надменните да усмиряваш*”. Преводът е коректен, логичен, има разбираема хармония с художествения и историческия контекст. Мисля си дали под “покорни” и “надменни” би могло да се разбира нещо по-конкретно. Според Rostagni – Ciaffi, които цитирах по-горе, в този стих се визира *clementia principis*. Може би. Някои съвременни изследвачи биха казали, че става дума само за *clementia* и нищо друго. В големите речници на латинския език изрично се дава съчетанието *parcere subiectis* у Вергилий в превод “щадя покорните”. Изхождайки обаче от вече предложения смисъл на предходния стих: “твое изкуство ще бъде, римлянино, да гласиш

закопи за мир”, аз имам вече колебание относно подразбирането на една чиста или обикновена, ако мога така да се изрази, clemētia в parcere subiectis. Привлича ме идеята за схващане на опозицията subiecti – superbi като “подчиняващи се на закона, обичаите”, от една страна, и “пренебрегващи законите, обичаите”, от друга. Мисля, че подобно тълкуване не е невъзможно. Още в ранната история на Рим има много красноречив пример за употребата на superbus с подобно значение. Последният цар на римляните, Тарквиний, според свидетелствата на римските историци, е получил прозвището Superbus заради нарушаване на законовите и моралните норми и бил прогонен от Рим.

В резултат на предложеното от мене тълкуване, което определям предпазливо като неофициално (защото може да изглежда твърде пресилено и пристрастно), преводът на целия пасаж на български би могъл да изглежда по следния начин:

Другите нека извличат из бронза дихания меки,
вярвам, те живи лица ще извайват от твърдия мрамор,
по-добре ще разискват причините, небесните пътища точно
ще изчисляват с пергела, предсказвайки звездния изгрев.
Римлянино, теб се пада народите да управляваш!
Твое изкуство ще бъде за мир закони *да нагласяваш*
да щадиш подчинилите им се, нарушилите ги да надвиваш.

След казаното за определението на съдбата в какво ще са по-добри гърците, по-логично би било в стихове 852 и 853 да става дума за онова, в което съдбата е определила, че римляните ще са по-добри, а то е правото, което е “изкуството за справедливото и доброто.”

В края на I в. пр.Хр., когато Вергилий е написал “Енеида”, всеки образован римлянин е вярвал както в настоящето, така и в по-нататъшното развитие на правото и усъвършенстването на правната техника. Но дали поетът е знаел, че с тези си думи е предсказал тържеството на римската правна мисъл и за десетки векове напред? Около две столетия след Вергилий римският юрист Целз определя правото като “ars aequi et boni”. Целз е използвал също като поета думата “ars”.

Отклонявайки се към по-общи разсъждения, ще подчертая, че напълно споделям мнението на изследвачите на римската литература, според което главната цел на “Енеида” е да идеализира римско-италийската древност, защото това се е вписвало в идеологическата политика на Август. Но поетът на римската история е написал митологическа поема не само и просто за миналото. Митът интересува Вергилий като опит, пример и основа на настоящето. Ще цитирам Б. Богданов, който пише, че митът е един вид разказ с определено съдържание и семантика, който се употребява от някакъв субект за оформянето на действителност тук и сега. Митът не е само определено съдържание, нито само чиста употреба, а стимулирана от семантиката на текста употреба” (Богданов, 2001: 125). Съгласявайки се изцяло с това прецизно и отхвърлящо всяко противопоставяне определение за мита, аз ще си позволя да го използвам и като аргумент и основа на увереността ми, че античната литература трябва да бъде превеждана и тълкувана днес отново и отново. А колкото до древноримската литература, тя е особено богат извор за правото на Рим, което пък е доказателство за това, че правото е било самият живот на римляните.

ЛИТЕРАТУРА

Батаклиев 1980: Батаклиев, Г. Публий Вергилий Марон, Буколики, Георгики, Енеида.

Rostagni – Ciaffi, V. 1968. Storia e poesia di Roma.

Terzaghi 1960: Terzaghi, N. Virgilio.

Богданов 2001: Богданов, Б. Хезиодовият разказ за Прометей. – В: Европа разбираана и правена.